

ПОВЕДІНКА СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 2(29), с. 204–208

З огляду на те, що групи є основним середовищем життя та існування людини, вони стають предметом вивчення цілого ряду гуманітарних дисциплін, серед яких одне з провідних місць належить психології, і зокрема – соціальної психології.

У будь-яких групах, навіть якщо це сім'я, група співробітників чи просто група друзів, формуються певні соціально-психологічні відносини, аналіз яких має важливе значення для адекватного розуміння процесів розвитку не лише окремих індивідів, а й соціуму в цілому. Одним з видів таких груп, яку вирізняє притаманна лише їй специфіка, є студентська група. З огляду на це, проблематика соціально-психологічного аналізу специфіки формування і динаміки внутрішніх відносин у студентській групі набуває особливої теоретичної і практичної ваги для сучасної психології.

Причини дослідження цієї теми зумовлюються такими причинами. По-перше, вплив групи на людей є одним із потужних джерел формування наших почуттів, суджень і загалом поведінки. Процеси, які відбуваються у групах, можуть призвести як до порушень і агресивних дій, так і стати джерелом найвищих і благородних дій, таких як самопожертва, любов чи вірність. У цьому контексті цілеспрямований вплив на ті чи інші суспільні відносини повинен обов'язково враховувати фактор впливу тих груп і колективів, у яких існує і розвивається людина. З огляду на особливу увагу, яка нині приділяється розвитку молоді, з необхідністю набуває значущості проблематика впливу студентської групи на її членів. По-друге, будь-які серйозні дослідження студентських груп неможливі поза формуванням цілісного категоріального апарату, що, у свою чергу, істотно актуалізує визначення студентської групи як особливого предмета сучасних соціально-психологічних досліджень. По-третє, слід зазначити, що наразі багато фундаментальних аспектів групових процесів є невизначеними, що посилює

актуальність проведення спеціальних соціально-психологічних досліджень окремих видів та типів групової взаємодії, які притаманні тим чи іншим соціальним групам (одним з таких видів є студентська група).

Отже, розкриваючи роль студентської групи як специфічного предмета соціально-психологічного аналізу, маємо вирішити такі конкретні завдання: а) охарактеризувати поняття групового впливу, як воно тлумачиться у сучасній соціальній психології; б) визначити основні властивості та фактори конформної поведінки у студентській групі; в) охарактеризувати рівні конформної поведінки в студентській групі та дослідити феномен соціальної фасилітації.

Як вже було зазначено, групи відіграють вирішальну роль у людських стосунках та взаємодії. Вони впливають на їхнє сприйняття й установки, забезпечують підтримку при стресі, впливають на вчинки і прийняття рішень. Групові процеси можуть приводити як до девіантної поведінки, так і до безкорисливої самовідданості та альтруїзму. Багато дослідників пропонують цілий ряд причин, за якими групи відіграють важливу роль у житті людини. Найпростіше просте пояснення – це соціальне навчання. Воно полягає в тому, що більшість із нас виховується у сім'ях, відповідно, ми вчимося залежності від інших, отримуючи від них допомогу, любов, дружбу і різного роду захоплення. “Теорія соціального порівняння” стверджує, що люди відчують сильний вплив для того, щоб виробляти правильні погляди відносно їхнього середовища і їхніх можливостей. Тому вироблення особистих переконань можливо тільки за умови порівняння з вчинками і переконаннями ін-

ших людей. Тобто, коли фізична реальність невизначена, індивіди створюють соціальну реальність. Таким чином, однією з причин об'єднання людей у групи є прагнення мати інформацію для порівняння, щоб надалі захистити себе від неадекватних рішень і суджень [1]. Перебуваючи у групі, люди, як правило, по-різному реагують на увагу до себе з боку оточуючих. Одні хвилюються, червоніють, затакуються, плутаються у словах і діях, навіть відчувають стан задухи, оскільки від хвилювання у них перехоплює горло. Інші ж навпаки, радіють, відчувають приплив енергії і почувають себе значно спокійніше і впевненіше, помічаючи, що до них виявляють інтерес. Ці відмінності в реакціях на увагу з боку людей можуть пояснюватися певними індивідуальними особливостями. Наприклад, рівнем тривожності, самооцінки, але самі диспозиційні причини, що пояснюють цей феномен, є недостатніми. Таким чином, особистість, перебуваючи під впливом інших людей, а саме у групі, буде поводитись конформно.

Більшість американських авторів характеризують конформність амбівалентно [2]. З одного боку, люди повинні погоджуватись для того, щоб досягти певних успіхів у житті. Хоча іноді конформне ставлення до групових норм стає ціною, яку люди платять за те, щоб бути прийнятими іншими та мати соціальну гармонію з навколишнім середовищем. З другого боку, окремих особистостей поважають за їх індивідуалізм, і тому вважаються небезпечними ті ситуації, за яких певні особи втрачають свої думки під тиском чи впливом інших обставин чи людей. Наприклад, у повсякденному житті студент, який прийшов з іншого ВНЗ, протягом одного року приймає норми зовнішнього вигляду та поведінки, які на даний момент створені іншою студентською групою. В історії соціальної психології вивчалися психологічні особливості поведінки та досліджувався нормативний вплив групової більшості та групової меншості. Відомий вчений С. Аш у своїх дослідженнях перевіряв, чи справді є впливовими люди під час невизначених ситуацій, чи все-таки є інші умови, які сприяють виникненню різних впливів. Дослідження С. Аша стали тими класичними працями, які заклали основу для експериментального вивчення феномена конформної поведінки в студентській групі [2]. Саме в цьому феномені був зафіксований факт погодження особистості з думкою групової більшості, це те, що називається груповою нормою.

Прикладом для підтвердження думки про те, що особистість у більшості випадків погоджується з думкою групової більшості, можемо взяти дослідження В. Чудновського, який протягом тривалого часу спостерігав конформну поведінку школярів-підлітків. Для більшості, за його твердженням, ситуація експерименту була морально значущою і нерідко пов'язаною з напруженим внутрішнім конфліктом. Не можна сказати, що в цій ситуації відстоювання певної оцінки в умовах експерименту набуває морального характеру, тоді як інші дотримуються іншої думки. У цих умовах моральний характер і захист власної думки набирає істинної думки, навіть якщо вона сама по собі не має моральної значущості [3]. Учений також зазначає, що між досліджуваними було багато школярів, для яких підставна група була референтною, тому різноманітність поглядів, що виникли під впливом групи, викликали у підлітків гострі переживання. Ці дані говорять про те, що оцінювання дослідницької парадигми має бути менш категоричним й емоційним, але разом з тим виваженим. Оскільки сам факт існування феномена конформної поведінки не заперечується, то це приводить до таких висновків: якщо феномен конформної поведінки існує реально, слід висвітлити, пояснити ті умови, які сприяють його появі. Обставини, які виникли в умовах лабораторії, а не в реальному соціумі, не потрібно ігнорувати. Вони мають розглядатися не як явища, які існують у природній малій групі, а як вказівні шляхи на те, що можуть мати місце в реальності, тобто реальному груповому процесі.

Стосовно особистісних чинників конформної поведінки, йдеться про індивідуальні характеристики членів студентської групи, які спонукають їх до конформної поведінки. Наводяться дані, які свідчать про те, що люди з високим інтелектом, зі схильністю до лідерства, толерантністю до стресів, соціально активні і відповідальні є менш схильними до впливу інших осіб. М. Шоу та Ф. Костанзо вивчали різні вікові коливання конформної поведінки. Відповідно, між віком і конформністю має місце залежність. Свого максимуму конформність людини досягає у 12–13 років, пізніше відбувається поступовий спад рівня вираженості цього явища. Також до групових чинників конформної поведінки вчені відносять величину групи, структуру комунікативних зв'язків, ступінь групової згуртованості та особливості композиції групи. Наприклад, як показано в дослідженнях С. Аша, конформність збільшується тоді, коли виникають спільні ідеї у відпо-

відах групової більшості (це, як правило, 3–4 особи). Але, хоча б одна особа виявила іншу позицію мислення серед цих учасників, тоді відсоток конформності різко падає.

Систематизація наукових даних показує, що важливою умовою конформної поведінки є оцінка “наївного суб’єкта”, який уособлює собою групову меншість, як особистої компетенції, так і компетенції групової більшості. Частково, висока ступінь упевненості зазначеного “наївного суб’єкта” у власній компетентності значно зменшує його залежність від думки групової більшості. Але ця залежність буде збільшуватися, якщо компетентність групової більшості оцінюється суб’єктом дуже високо. Цікавими є також дані, які характеризують залежність інтенсивності конформної поведінки від деяких особливостей діяльності досліджуваних. Зокрема, у дослідженнях А. Сопікова було виявлено високу ступінь конформності підлітків-оркестрантів. Вона була значно вищою (вдвічі), ніж у ровесників, які не грали в оркестрі. Водночас, А. Баранов у своїх експериментах, проведених зі студентами педагогічних та технічних вишів, виявив, що майбутні педагоги поводитись більш конформно, ніж майбутні інженери. Але всі ці емпіричні факти, які були отримані в лабораторних умовах, орієнтують дослідників на ряд аспектів, які вивчають нормативну поведінку в природних групових ситуаціях, тобто на перевірку відповідних лабораторних даних.

Зокрема, феномен конформної поведінки вивчається у соціальній психології у контексті теорій психологічного обміну. Дж. Хоманс стверджує, що особистість поводить себе конформно не заради відповідності груповій нормі, а з метою отримати похвалу з боку інших членів групи. І якщо ця оцінка не принесе схвалення, то конформність не буде проявлятися. Оскільки, люди відчувають, що конформність інших і їх власна до релевантних групових норм є корисною, вони відповідно, нагороджують їх психологічною похвалою [4]. Такої ж думки дотримуються Е. Холландер і Р. Віліс. Вони підкреслюють, що інструментальна функція конформності є специфічною винагородою для інших членів групи, які полегшують процес взаємовпливу і сприяють подальшому обміну винагородами [5]. В. Чудновський виокремлює два типи конформної поведінки: зовнішню і внутрішню підпорядкування індивіда з групою. Зовнішня підпорядкування проявляється у двох формах: а) усвідомлене пристосування до думки групи, яке супроводжується внутріш-

нім конфліктом; б) усвідомлене пристосування у групі без будь-якого внутрішнього конфлікту. Внутрішню підпорядкування полягає в тому, що частина членів групи сприймає думку групи і дотримується її як власної, навіть за межами групи. Автором було виявлено два види внутрішнього підпорядкування: а) прийняття неправильної думки групи на тій основі, що більшість завжди права; б) прийняття думки групи на основі вироблення власної логіки, яка пояснює зроблений вибір. Як стверджує В. Чудновський, подібна логіка виконує функцію двох суперечливих тенденцій: прагнення індивіда бути у злагоді з групою та прагнення індивіда бути у злагоді із самим собою.

Аналізуючи теоретичні дослідження процесів соціального впливу у малій групі, Г. Келмен пропонує три різних рівні конформної поведінки: підкорення, ідентифікація, інтерналізація [6]. Підкорення носить прагматичний характер. Людина погоджується з групою тільки тоді, коли їй це вигідно, але в реальності залишається при власній думці. Ідентифікацію, за Г. Келменом, розрізняють за двома типами. З одного боку – це класична ідентифікація. У цьому випадку суб’єкт прагне частково або повністю бути схожим на члена чи членів групи, у силу того, як він відчуває симпатію групи і наявних бажань для засвоєння якихось рис її членів. З другого боку – це ідентифікація у формі реципрокно-рольових стосунків. При реципрокно-рольових стосунках кожен учасник взаємодії у студентській групі очікує від інших певної поведінки і сам намагається виправдати очікування партнера (партнерів). При цьому, якщо вже сформовані стосунки задовольняють людину, вона поводитиме себе саме так незалежно від того, чи будуть за нею слідкувати партнери, тому що для її особистої самооцінки є важливим виправдати очікування інших. Ідентифікація частково може нагадувати підкорення, тоді як сама особистість буде відчувати невдоволення від нав’язаної їй поведінки. Поряд з цим, ідентифікація відрізнятиметься від підкорення тоді, коли суб’єкт чітко буде вірити у нав’язані думки і форми поведінки. Нарешті, інтерналізація – це така інтеграція, яка є характерною для третього рівня прийняття соціального впливу. Думки, прийняті через засоби ідентифікації, як вважає Г. Келмен, не є інтегрованими з цілісною системою особистості, вони є ізольованими від неї. Характерною особливістю інтерналізації є збіг (частковий або повний) думок, які висловлюють окремі особи чи вся група, з сис-

темою цінностей конкретної особи. Таким чином, елементи впливу стають частиною особистісної системи суб'єкта, яку автор диференціює від системи соціально-рольових очікувань. Завдяки діям процесу інтерналізації, поведінка членів групи є відносно незалежною від зовнішніх умов: присутності агента впливу, спонукальних дій, що відповідають певним соціальним ролям. Але, як зазначає Г. Келмен, суб'єкт не може повністю звільнитися від впливу ситуативних змін. В окремих випадках, зіткнувшись з багатьма ситуативними вимогами, суб'єкт має вибирати цінності із ряду конкуруючих.

Проаналізувавши ці моделі, можна побачити, наскільки є диференційованим аналіз прояву нормативної поведінки у студентській групі, основою якого є селективний та динамічний фактор активності особистості. Поряд з цим, цю модель, на думку Р. Кричевського та Є. Дубовської, можна доповнити ще одним рівнем нормативної поведінки, який передбачає звернення до ціннісного моменту поведінки особистості, але пов'язаних з власне груповими цілями та цінностями, що виникають у процесі спільної групової діяльності. Ця позиція розглядається А. Петровським у стратометричній концепції колективу і характеризується тим, що єдність групової поведінки проявляється в результаті солідарності особистості з оцінками і завданням колективу. Передбачається, що у випадку колективістського самовизначення, особистість свідомо відстоює прийняті у групі соціально значущі цінності, які намічені в ході реалізації спільної діяльності. При цьому групові та індивідуальні цінності мають вплив на узгодженість особистості з відповідними груповими цінностями. Щодо поведінки, яку демонструє меншість, то її стиль може значною мірою бути обумовленим здібністю впливати. У цьому значенні особливо важливими є такі стилі характеристик, як її стійкість, впевненість індивіда у своїй правоті позицій, викладення і структурування відповідних аргументів. Найменше послаблення цих позицій призводить до зниження впливу меншості.

Отже, група чинить значний вплив на погляди людини, на поведінку і на прийняття нею рішень. Р. Кричевський, Е. Дубовська, Р. Чалдіні, Н. Семечкін та інші вчені, які досліджували групові процеси, схилиються до гнучкого визначення групи і частіше займаються вивченням часткових і неструктурних груп. Але існує ряд теорій, які пояснюють значний вплив груп на вчинки людей, оскільки групи відрізняються за певни-

ми груповими характеристиками, такими як розмір, домінуючі норми, структура та стадії розвитку. Теоретичний аналіз наукових джерел доводить, що групова структура складається, у свою чергу, з кількох компонентів, включаючи розподіл ролей і статусів у групі, існування різних видів субгруп, ступінь згуртованості, а також комунікативні зв'язки, які характеризують групу [7; 8]. Людина, яка належить до групи, займаючись певним видом діяльності завжди перебуває у присутності інших членів групи. Тому потрібно зазначити, що на нашу поведінку цілком може впливати присутність не тільки тих членів групи, до якої ми входимо, а й інших, цілком незнайомих нам людей, у результаті чого ми відчуваємо або натхнення, або суттєве зниження зусиль. Тоді виникають такі процеси соціального впливу, як соціальна фасилітація або соціальне гальмування, які гальмують або, навпаки, активізують психологічні процеси особистості, що перебуває під впливом різних груп. Отже, соціальна фасилітація – це один із ефектів групи, який полягає в тому, що активність індивідів збільшується саме в тих умовах, коли активність групи формується порівняно зі звичайним рівнем цієї ж активності при індивідуальному здійсненні. Найчастіше соціальна фасилітація виявляється в ситуаціях змагань між членами групи.

Отже, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити такі висновки. По-перше, групова структура складається з кількох компонентів, включаючи розподіл ролей і статусів у групі, існування різних видів субгруп, ступінь згуртованості, а також комунікативні зв'язки, які характеризують студентську групу. По-друге, важливою умовою конформної поведінки у студентській групі є оцінка суб'єкта, який уособлює собою групову меншість, як особистої компетенції, так і компетенції групової більшості. Частково, висока ступінь впевненості цього суб'єкта у власній компетентності значно зменшує його залежність від думки групової більшості. По-третє, місце особистості в студентському середовищі визначається тим, наскільки ефективно вона реалізує у цій групі свою соціальну функцію. Таким чином, індивідуальні якості людини важливі не самі по собі, а в контексті виконання цієї функції. Коли функції самої особистості розділяються членами групи, то особистість вважається офіційно прийнятим членом групи, цим самим спонукаючи її до прийняття норм та стандартів поведінки, сформованих даною групою.

Література

1. Перспективы социальной психологии / Пер. с англ. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. – С. 184.
2. Почебут Л. Г., Чикер В. А. Организационная социальная психология: Учеб. пособие. – СПб.: Речь, 2000. – С. 56–57.
3. Хрестоматия по социальной психологии: Учеб. пособие для студ. / Сост. и вступ. очерки Т. Кутасовой. – М.: Междунар. пед. акад., 1994. – С. 110.
4. Кричевский Р. Л., Дубовская Е. М. Социальная психология малой группы. – М.: Аспект-Пресс, 2001. – С. 207.
5. Шевандрин Н. И. Социальная психология в образовании. Концептуальные и прикладные основы социальной психологии. – М.: ВЛАДОС, 1995. – Ч. 1. – С. 308.
6. Бэррон Р., Керр Н., Миллер Н. Социальная психология группы: процессы, решения, действия. – СПб.: Питер, 2003. – С. 156.
7. Семечкин Н. И. Психология социального влияния. – СПб.: Речь, 2004.;
8. Чалдини Р. Психология влияния. – СПб.: Питер, 2000.

Досліджуються існуючі соціально-психологічні підходи до вивчення поведінки членів студентської групи, а також вихідні методологічні основи такого аналізу. Особлива увага приділяється проблемі впливу студентської групи на її членів, а також феномену конформної поведінки. Аналізуються головні соціально-психологічні фактори впливу групи на її членів.

Исследуются существующие социально-психологические подходы к изучению поведения членов студенческой группы, а также исходные методологические основы такого анализа. Особое внимание уделяется проблеме влияния студенческой группы на ее членов, а также феномену конформного поведения. Анализируются главные социально-психологические факторы влияния группы на ее членов.

The article investigates the common socio-psychological approaches to studying the behavior of members of student groups, as well as an original methodological basis of such analysis. Particular attention is given to the influence of a student group on its members, and to the phenomenon of conformal behavior. The author analyzes the major social and psychological factors of influence of the group on its members.

Надійшла 5 квітня 2011 р.